

KRONIKA

Weronika Cegła
Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polska
345641@uw.edu.pl

Konferencja „Księgozbiory rozproszone – (po)wojenne losy kolekcji książki dawnej”, Wrocław 24–25 IV 2025 r. – sprawozdanie

W dniach 24–25 IV 2025 r. w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskim (dalej: ZNiO) odbyła się międzynarodowa konferencja „Księgozbiory rozproszone – (po)wojenne losy kolekcji książki dawnej”. Była to czwarta z cyklu konferencji proweniencyjnych organizowanych przez ZNiO od 2016 r. Tegoroczne wydarzenie zostało poświęcone wojennym i powojennym losom europejskich zbiorów książek dawnych. W trakcie obrad omówiono zagadnienia związane z przemieszczeniami dóbr kultury w XVII–XX w., stratami wojennymi oraz działaniami podejmowanymi w celu odzyskania i dokumentowania rozproszonych kolekcji. W skład rady naukowej weszli Antonia Bartoli (Yale University Art Gallery), dr Petra-Regine Dehnel (Biblioteka Państwowa w Berlinie – Statsbibliothek zu Berlin), dr Łukasz Kamiński (ZNiO), dr Tomasz Makowski (Biblioteka Narodowa), prof. Emma Hagström Molin (UU i Uniwersytet Humboldtów w Berlinie – Humboldt-Universität zu Berlin), prof. dr hab. Ryszard Nowicki (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), dr hab., prof. UJ Remigiusz Sapa (Biblioteka Jagiellońska), dr Dorota Sidorowicz-Mulak (ZNiO) oraz dr Richard Šípek (Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej – Národní knihovna České republiky). W konferencji wzięło udział ponad 100 uczestników z ośrodków naukowych Armenii, Czech, Niemiec, Polski, Serbii, Słowacji, Słowenii, Stanów Zjednoczonych, Szwecji oraz Węgier.

Pierwszego dnia konferencji, po powitaniu uczestników przez dr Dorotę Sidorowicz-Mulak wicedyrektorkę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich ds. Biblioteki Ossolineum, obrady rozpoczął prof. Peter Sjökvist z Uniwersytetu w Uppsali (Uppsala universitet, dalej: UU) wykładem na temat współczesnego użytkowania księgozbiorów zrabowanych przez Szwecję w czasie XVII-wiecznych wojen. Następnie odbyło się pięć sesji panelowych, pierwsza z nich, moderowana przez dra Konrada Szymańskiego (ZNiO), dotyczyła

prawnych i praktycznych aspektów rozpraszania księgozbiorów. W jej trakcie zostały wygłoszone trzy referaty poświęcone kwestiom prawnym ochrony i restytucji księgozbiorów rozproszonych w konfliktach wojennych, na arenie polskiej i międzynarodowej (Dorota Sidorowicz-Mulak, ZNiO), restytucji dóbr kultury na przykładzie działalności mjr. prof. Karola Estreichera (Janusz Zając, Międzynarodowy Ośrodek Szkolenia i Badań nad Dziedzictwem Kultury w Zagrożeniu, dalej: MOSiBnDKwZ) oraz metodom ochrony dziedzictwa kulturowego w XXI w. (Agata Buchholtz, MOSiBnDKwZ).

Sesja druga, prowadzona przez prof. Petera Sjökvista (UU), skoncentrowana była na zagadnieniach związanych z przechowywaniem oraz rekonstrukcją księgozbiorów rozpraszanych w trakcie konfliktów wojennych w XVII–XVIII w., genezą i historią ich przemieszczenia. Badacze omówili kwestie: czeskich bibliotek rozproszonych podczas wojny trzydziestoletniej (Lenka Veselá, Biblioteka Akademii Nauk Republiki Czeskiej – Knihovna Akademie věd ČR), historii zdobyczy wojennych, przechowywanych w Królewskiej Akademii Literatury, Historii i Zabytków w Szwecji (Henning Hanse, RAÄ; Szwedzka Rada Dziedzictwa Narodowego – Riksantikvarieämbetet), polskich książek w Bibliotece Królewskiej w Sztokholmie (Elin Andersson, KB; Biblioteka Królewska – Kungliga biblioteket, Justyna Kiliańczyk-Zięba, Uniwersytet Jagielloński), rekonstrukcji biblioteki Bernarda Bellotta zniszczonej w czasie oblężenia Drezna w 1760 r. (Ewa Manikowska, PAN Instytut Sztuki).

W sesji trzeciej, moderowanej przez dra hab. Rafała Wójcika (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu), wygłoszono cztery referaty dotyczące księgozbiorów rozpraszanych w czasie konfliktów wojennych w XIX w. – do 1939 r. Przedstawione zostały zagadnienia dotyczące proveniencji inkunabułów i starych druków wywiezionych do Rosji po powstaniu listopadowym (Marianna Czapnik) oraz losy dawnych serbskich książek z kolekcji Chestera Beatty'ego w Dublinie (Bogdan Trifunović, Gradzka Biblioteka Čačak – Градска библиотека Чачак). Następnie poddano analizie stan galicyjskich księgozbiorów w trakcie I wojny światowej (Agnieszka Franczyk-Cegła, ZNiO) i zaprezentowano losy bibliotek klasztornych w Europie Środkowo-Wschodniej (Krisztina Rábai, Uniwersytet Segedyński – Szegedi Tudományegyetem).

Obrady sesji czwartej, prowadzone przez prof. Justynę Kiliańczyk-Ziębę (UJ), skupione były na księgozbiórach rozpraszanych w czasie II wojny światowej. Badacze omówili opisywanie w bazie Looted Cultural Assets proveniencji książek przybyłych do Zentral- und Landesbibliothek w Berlinie pod koniec II wojny światowej (Sebastian Finsterwalder, Centralna i regionalna biblioteka w Berlinie – Zentral- und Landesbibliothek Berlin), część rozproszonej biblioteki z Królewca w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej (Beata Gryzio, PAN Biblioteka Gdańska), zbiory proveniencji berlińskiej w BU UMK (Julia

Możdżeń, Uniwersytet Gdański; Ilona Lewandowska, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu; Karol Zonenberg, Uniwersytet Mikołaja Kopernika) oraz rekonstrukcję warsztatu badawczego i księgozbioru Nicolausa Köppena, który w 1945 r. trafił z Uniwersytetu w Greifswaldzie do BU UMK (Alicja Bielak, PAN Instytut Filozofii i Socjologii).

W sesji piątej, moderowanej przez dr Agnieszkę Franczyk-Cegłę (ZNiO), rozszerzono temat poprzedniej sesji o zagadnienia związane z muzykami z księgozbiorów rozpraszanych w trakcie i po zakończeniu II wojny światowej. Wygłoszone referaty poruszały kwestie: historii księgozbioru Towarzystwa Muzycznego w Mitawie (Alina Mądry, UAM; Alicja Zabrocka, BUP), planowanego na lata 2025–2029 projektu rekonstrukcji przemieszczeń i procesu zabezpieczania muzyków w Polsce w latach 40. i 50. XX w. (Tomasz Górny, Uniwersytet Warszawski), historii oraz powojennych losów zbiorów pierwszej biblioteki muzycznej na Warmii i Mazurach (Anna Bujko, Instytut Północny im. W. Kętrzyńskiego), statusu i perspektyw badań nad kolekcją rękopisów muzycznych Aleksandra Polińskiego (Sonia Wronkowska, BN; Grzegorz Joachimowski, UW).

Na obrady drugiego dnia złożyło się dziewiętnaście wystąpień. Prof. dr hab. Jolanta Gwioździk (Uniwersytet Śląski) objęła przewodniczenie obradom plenarnym sesji pierwszej, poświęconej bibliotekom rodowym rozpraszanim w trakcie II wojny światowej. Prelegenci przedstawili kwestie: losów i stanu zbiorów szlacheckiego rodu Csáky (Daniela Škulová, SNK; Słowacka Biblioteka Narodowa – Slovenská národná knižnica), roli i wartości starych druków z wybranych rozproszonych bibliotek ziemiańskich i podworskich (Monika Sulejewicz-Nowicka, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego), odnalezionego zespołu starych druków i rękopisów muzycznych księcia Jerzego Rudolfa (Jadwiga Jaźwierska, Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), powojennego rozproszenia książek dawnych z narwiańskiej biblioteki Szczanieckich (Michał Antonowicz, Kujawsko-Pomorskie Centrum Dziedzictwa w Toruniu), charakterystyki, historii relokacji i rozproszenia księgozbioru książek heskich w Warszawie (Joanna Milewska-Kozłowska, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie), księgozbiorów arystokratycznych rodów pruskich, ich losów po II wojnie światowej i aspektów prawnych ich rozpraszania (Alicja Łuczyńska, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie).

Drugą sesję, prowadzoną przez Nawojkę Cieślińską-Lobkowicz, poświęcono zbiorom zabezpieczonym, rozpraszanim podczas konfliktów militarnych w XX w. Referujący przedstawili proveniencję inkunabułów i druków XVI w. (Sonja Svoljšak, NUK; Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka w Lublanie – Narodna in univerzitetna knjižnica), wyzwań scalania księgozbiorów zabezpieczonych, zgromadzonych w BU UMK (Magdalena Awianowicz i Andrzej

Mycio, BU UMK) oraz księgozbiorów historycznych na przykładzie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie (Janina Kosman i Bartosz Sitarz, Archiwum Państwowe w Szczecinie). Kolejni prelegenci omówili znajdujące się w zbiorach BUP fragmenty biblioteki Jakuba i Wilhelma Grimmów – stan badań nad księgozbiorem i jego dalsze poszukiwania (Renata Wilgosiewicz-Skutecka, BUP), książki z biblioteki Leopolda Hirschberga (1867–1929) (Rafał Wójcik, BUP) oraz zbiory druków masońskich i wyzwania w badaniu ich proveniencji (Karolina Tomczyk-Kozioł, BUP). Sesję zamknął referat dr Elisabeth Rudolph, w którym autorka podjęła się analizy źródeł, metod badawczych oraz wyzwań rekonstrukcji dawnych zbiorów bibliotek szkolnych w Polsce i Czechach (Humboldt-Universität zu Berlin/Państwowy Uniwersytet Języków i Nauk Społecznych im. Erywania Brusowa – *Ч. Ёрґнундһ унѳуу ўтунуѳуу һуѳуууууу*).

Konferencję zakończyły obrady plenarne na temat księgozbiorów rozproszonych w czasie II wojny światowej, moderowane przez dr Dorotę Sidorowicz-Mulak (ZNiO). Szczególną uwagę poświęcono zbiorom z Lwowa i Warszawy. Dwa pierwsze referaty poświęcono opisom stanu badań nad losami zbiorów Wincentego Nowiny-Smagłowskiego, Biblioteki Miejskiej w Stanisławowie po 1939 r. (Zuzanna Ruszar, BJ) oraz rozproszonej po II wojnie światowej Biblioteki Baworowskich i pracom nad rekonstrukcją jej zasobu (Jolanta Gwioździk, UŚ). Następnie omówiono zagadnienia: charakterystyki i dziejów kolekcji rękopisów Alojzego Ludwika Chiariniego (Agnieszka Fabiańska, BUW), prób odtworzenia części zbiorów Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego i rekonstrukcji procesu relokacji odnalezionego dzieła (Nawojka Cieślińska-Lobkowicz) oraz pomocy wykorzystanych w odtwarzaniu historii biblioteki judaistycznej w Warszawie i proveniencji księgozbioru po 1945 (Wiktor Sybilski, Biblioteka Żydowskiego Instytutu Historycznego). Jako ostatni wystąpił dr Mariusz Kolmasiak (Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie), analizując losy egzemplarza „Ogniem i mieczem” z 1884 r. na tle historii Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze.

Partnerem konferencji był MOSiBnDKwZ przy MON, patronatem honorowym objęły wydarzenie PK Błękitna Tarcza, Consortium of European Research Libraries, Fundacja Lanckorońskich, PK UNESCO oraz Proveniencyjna Grupa Robocza. Materiały pokonferencyjne ukażą się w 2026 r. w Wydawnictwie Brill. Konferencja została dofinansowana w ramach projektu ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach „Programu Doskonała nauka II”.